

Matjaž Uršič

Tadej Praprotnik: Ideološki mehanizmi produkcije identitet: Od identitete k identifikaciji. Ljubljana: Fakulteta za podiplomski humanistični študij - ISH, Študentska založba - ŠOU, 1999
3.240 SIT, 174 strani (ISBN 961-6192-18-3)

Nestabilnost sodobnih individualnih in skupinskih identitet je v današnjem času pogosta in hvaležna tematika raznovrstnih družboslovnih razprav in diskurzov. Pogoste prekinitve, inkoherence in presenečenja, ki se nenehno vrstijo na ravni vsakdanjega življenja posameznika in družbe, vnašajo v procese oblikovanja identitete vedno nova pravila in zakonitosti. Posledično se to odraža tudi v nekonsistentni zgradbi identitet. Nove identitete so lahke, hlapljive ter obenem tekoče in trdne. Sposobne so hitrega spreminjanja agregatnega stanja ter se na ta način bolje prilagajajo hitrejšemu tempu družbeno-ekonomskih sprememb, ki imajo svojo podlago v procesih globalizacije in tehnizacije.

Tematika razširjenega magistrskega dela Tadeja Praprotnika vsekakor ni nova, zanimiv pa je način obdelave problematike in njena razširitev na slovensko območje. Knjiga je razdeljena na štiri večja poglavja, s krajšim uvodom, v katerem avtor opredeli osnovna izhodišča. Pri tem si pomaga z alegorijo iz Beckettovega romana: V pričakovanju Godota. Godot predstavlja fantazmatski lik, na katerega je lahko pripeta vsakršna identiteta; čakanje nanj pa to utelešenje popolnosti in praznine obenem še dodatno dopolni. Nenehno odlašanje in pričakovanje nekkih radikalnih odkritij in sprememb je namreč osnova novih identitetnih principov, ki so podrobneje razdelani v posameznih poglavjih.

V najobširnejšem poglavju z naslovom: Identiteta – družbeno dejstvo ali subjektivni odsev, je nestabilnost sodobnih identitet predstavljena skozi množico različnih ideoloških mehanizmov identifikacije. Po vrsti so obdelana naslednja področja: verovanje, estetski fetišizem, slepo polje, vel situacija (ljubezen), interpelacija individua v subjekt, racionalni posameznik (The self-fulfilling prophecy) in nazadnje jezik. Te "preživetvene strategije" so del družbenega in individualnega univerzuma vsakega posameznika, njegovo vezivno tkivo - in potemtakem nujne za konstitucijo subjekta. Avtor ob konfrontaciji avtorjev kot so Emile Durkheim, Erich Fromm, Ernesto Laclau in Claude Lévi-Strauss (koncept mane) v zaključku ugotavlja, da je delitev na polje družbenega in subjektivnega v svoji osnovi brezpredmetno in zgrešeno, saj se polji znotraj identifikacijskega procesa komplementarno dopolnjujeta.

Opisi različnih ideoloških mehanizmov identifikacije avtorju služijo kot nekakšen uvod in orodje za obdelavo širših tematik, ki so podane v naslednjih treh poglavjih. Izredno zanimivo je poglavje o nacionalni identiteti. Na začetku avtor predstavi postopek tvorjenja nacionalne identitete in jo nadgradi z diskurzom o performativnih realnostih. V središču so postavljene performativne izjave in konvencionalna načela, ki jih spremljajo. Performativne izjave so ene izmed osnovnih ideoloških mehanizmov oblikovanja nacionalne identitete. Ker se skrivajo za govornično avtoriteto in temeljijo na fiktivnih ter neutemeljenih družbenih konvencijah, poslušalec predpostavlja, da obstajajo neki nemogoči performativi, katerih konsistenca je dejansko povezana prav z nezmožnostjo njihovega razkritja. Z avtorjevimi besedami: "Performativ deluje pod pogojem, da ostane njegova performativna podlaga prikrita". Gre za nekakšen *status quo* subjekta, ki se prepozna znotraj mehanizma performativa in ne želi prekinjati identitetnega krogotoka, ki ga konstituira, pa čeprav je ta v svoji osnovi fantazmatski. Precej podobno strukturo lahko zaznamo tudi v diskurzih o Sloveniji in slovenstvu. V podpoglavju: Kleni in pošteni – mit ali sodobna podoba mane, je slovenska pregovorna nepoštenost in krepkost postavljena pod vprašaj. Slovenska nacionalna identiteta se med drugim utrjuje tudi na mitih o poštenosti in čvrstosti ter svojo ideološko pozicijo gradi na binarni opoziciji do drugega - v večini primerov nečesa nepristnega, "nesloven-skega".

Naslednje poglavje je vpogled v religiozno identiteto. Kljub močnim procesom sekularizacije, ki potekajo v zadnjem obdobju, se religijsko polje ne razkraja, temveč - paradoksalno - širi. Prihaja do pluralizacije različnih oblik in načinov obstoja religije in religioznega. Po navedbah Marka Kerševana in Sergeja Flereta se moderni posameznik pri oblikovanju svoje identitete vse bolj individualizirano in zavestno vključuje v različna religiozna združenja, ki niso več enostavne danosti, ampak so stvar izbire in osebnega prepričanja vsakega posameznika. Religiozna vključenost posamezniku nudi občutek varnosti in opore pred nevarnostmi preširoke svobode izbire ter pred tveganjem razkritja religioznega performativa. Dialektika religioznega performativa se ohranja s pomočjo sredstev transgresije, ki se največkrat izvajajo skozi rituale. Eden izmed takih primerov je v knjigi podan skozi občutenje izvirnega greha in obredno izvajanje krsta.

Zadnje večje poglavje nosi naslov: Estetski spol. V njem je govora o seksualni identiteti in procesih spolne socializacije. Žensko telo in njegove estetske reprezentacije predstavljajo središčno točko uvoda. V njem so izpostavljeni predvsem naslednji avtorji: Mary Wollstonecraft, Catherine MacKinnon in John Berger. Opredelitev medijev, kot enega izmed najvplivnejših ideoloških mehanizmov sodobnega časa, je povsem ustrezna. Fotografija, film in televizija, s svojimi neverjetnimi sposobnostmi vizualizacije, prikrivajo manjkajoči performativ na najbolj perfidne načine. Normativna podoba predvsem ženskega telesa je v vizualnih medijih še posebno močno idealizirana in izrabljena v ekonomske namene. Podpoglavje: Ideologija dveh značajev, je poskus razgradnje ideološkega konstrukta spola. Različne ideje in ideologije o tem, kaj sta moški in ženski spol, ne reflektirajo naravnih procesov in zakonitosti, temveč so v glavnem socialne in kulturne danosti, pogojene skozi različne kanale vplivov. Pri tem se Praprotnik opira na Michaela Foucaulta in na njegovo Zgodovino seksualnosti, v kateri je diskurzivna praksa oblikovanja spolne identitete še posebej poudarjena. Poglavje se zaključuje z razpravo o seksističnih diskurzih v medijih. Neenako obravnavanje oseb, ki izhaja iz njihove spolne pripadnosti, je še posebej transparentno v pisanih - "časopisnih" medijih, zato je tudi analiza teh diskurzov zastavljena predvsem na lingvistično-analitični ravni.

Prva objavljena knjiga mladega avtorja, ki deluje kot mladi raziskovalec na Fakulteti za podiplomski humanistični študij – ISH, je napisana v izredno preprostem jeziku. Enostavnost in spretnost, s katero se Tadej Praprotnik giblje med opisi različnih identitetnih mehanizmov posameznih eminentnih avtorjev, je presentljiva in pohvalna. Berljivost knjige je zato na izredno visoki ravni. Na tem mestu je potrebno omeniti sklepno poglavju, kjer se avtor sprašuje o ceni vztrajanja pri identiteti. Zaključuje, da je bolje govoriti o procesu identifikacije, kot pa vztrajati pri holističnem statusu kompaktne, nedeljive identitete. Ker gre za knjigo, v kateri je opisana vrsta identifikacijskih strategij v njihovem "nestabilnem ravnotežju", je tak sklep nujno potreben ter razumljiv, vendar obenem premalo ambiciozen, da bi lahko še močneje vplival na nadaljno razgradnjo problematike. Kljub omenjanju vpliva medijskih struktur pogrešam tudi bolj poglobljeno analizo tehnoloških učinkov in vključitev alternativnih komunikacijskih in vizualnih praks. V končni instanci pa gre za izredno sistematizirano delo, v katerem ne manjka zanimivih miselnih povezav in probratov. Prav zaradi tega je knjiga nadvse dobrodošlo čtivo za vsakega sociologa, politologa ali psihologa, ki v sodobnih kameloeonskih preobrazbah posameznikov in skupin opaža določene ideološke nastave in ne pristaja na avtopoetičnost izgradnje identitete.